

Драго ЂУПИЋ*

ПОВОДОМ СОЛОВЈОВЉЕВЕ КРИТИКЕ „РУСИЈЕ И ЕВРОПЕ” НИКОЛАЈА Ј. ДАНИЛЕВСКОГ

(Нека критичка разматрања у вези са
Соловловљевом књигом „Руско национално питање”)

Владимир Соловјов је један од најпознатијих филозофа друге половине 19. вијека у Русији. У 20. вијеку, био је, међутим, релативно запостављен (дјела су му објављена у 10 томова у Петрограду 1911-1912. године). У свом времену био је особито цијењен, да би за њега интересовање спласнуло у периоду Октобарске револуције и касније, све до наших дана. И то је заправо чудно, ако се зна да је Соловјов у ствари тражио свјетску унију, из које се, могли бисмо на неки начин рећи, родио и каснији интернационализам, који је прихватио совјетски комунистички покрет, или боље – тај покрет, макар у словенским земљама. Сматрао је да руски национални егоизам и инсистирање на тзв. руској самобитности ову земљу не могу никуда одвести, па је инсистирао на њеном повезивању с Европом и осталим свијетом. С тим у вези, у више својих радова, Соловјов је писао о односу Русије и Европе и посебно о схватањима тих односа међу словенофилима. У дјелу *Руско национално питање* (уп.: издање Издавачког центра Цетиње и ЦИД Подгорица, 1995), овом питању посветио је посебну пажњу, анализирајући особито дјело Н. Ј. Данилевског, *Русија и Европа*.

Руско национално питање, као дјело Соловјова посматрано у цјелини, јесте теорија о уклапању Русије у свјетске токове кретања и нека је врста памфлета на теорије словенофила, који су сматрали да Русија од Европе не може да очекује ништа осим зла. Ту теорију о Западној Европи као непријатељици Русије, нарочито је заступао Николај Јаковљевич Данилевски у наведеном дјелу. Данилевски види свијет, или га сам он разврстава, у тридесетак културно-историјских типова, међу којима једино словен-

* Научни радник и преводацац

ски тип има будућност. У *Русији и Европи* он развија цијелу теорију односа Русије према Европи, гдје се јасно осјећа самодовољност и национална мржња словенофила, који су се борили за спасавање Русије, па и Словена уопште, од чељустии западњачке мржње.

За Данилевскога је тзв. европејштина, којој су припадали тзв. западњаци у руском друштву, па и Соловјов међу њима, велико зло и она Русији није потребна. Соловјов, међутим, не каже да Европа мрзи Русију, али признаје да је не воли, па је право питање, каже, зашто се Европа боји Русије. Европа је, каже Соловјов, сматрала да руски национализам жели да разури Турску и Аустрију, да сруши Њемачку и да освоји Цариград, а можда да иде и даље у таквим намјерама. Европа је, заправо, осјећала да су Аустрија и Турска империје које угњетавају управо највећи дио словенских народа, па је логично било да то угњетавање жели да ликвидира управо Русија, као једина слободна и велика словенска земља. Ову чињеницу је знао и Соловјов, али ју је истицао Данилевски, који је можда више од других осјећао стварну мржњу западног свијета према Русији и осталим Словенима. Зато је тражио да се сукоби између та два свијета, западног и руског, рашчисте непосредном конфронтацијом, борбом. Културно-историјски типови, о којима говори Данилевски, супротстављени су, нарочито германско-романски и словенски, чему свакако доприносе и црквене идеологије и вјечита тежња западне цркве да шири прозелитизам, тј. да ради на покатоличавању православних народа.

И Соловјов је свјестан да постоје сукоби, али он не жели да их рјешава ратом, већ мирним споразумијевањем, а залетио се и толико да је сматрао да ће вјерска, односно црквена унија свих хришћанских културно-историјских типова, допринијети бољем међусобном разумијевању, заборавивши при том да нагласи опасност од тога да Запад унију посматра само у оквирима Западне а не и Источне цркве. Према Соловјовљевом мишљењу, национална самодовољност, која је толико карактеристична за словенофиле, треба да се преобрати у свељудске, васељенске односе, дакле, не само у оквиру хришћанства, па је зато сваки народ дужан да буде солидаран са осталим народима, у оквиру тога, наравно – и руски и уопште словенски народи. Он каже да је национално питање у Русији „не о постојању него о *достојном постојању*.” А достојанство се постиже ако човек „свој живот и своја дјела потчињава закону и усмјерава их према безусловним природним. Лажне и штетне предрасуде, које политику одаљавају од природног живота, народима сметају да живот осмисле вишим квалитетом личног живота. Истина, природни закон је један за све и у свему” (*Руско национално питање*, 15). Соловјов, дакле, националном егоизму супротставља природне законе, а они не раздвајају ни народе ни

расе, па ни полове. Зато људи не треба да се сукобљавају, све несугласице треба да рјешавају мирним путем.

Велико је зло национална самодовољност, јер води у изолацију оне који су самодовољни и одаљава их од других. Национална подијељеност противурјечи „свеобједињавајућим моралним начелима хришћанства, као и самој суштини постојања самих хришћанских народа, који теже ка свестраном остварењу богочовјечјег јединства, а не ка разједињавању човјечанства”, каже Соловјов (Исто, 17). Зато је и Русија дужна да испуни свој морални дуг, да се одрекне националног егоизма, да се одрекне права на силу и да повјерује у снагу права, она треба да „пожели искрено и снажно духовне слободе и истину”. У противном, „она никада неће имати сигурног и трајног успјеха ни у каквим својим пословима, ни у спољашњим ни у унутрашњим” (Исто, 17-18).

1

Реформе Петра Великог у Русији у 18. вијеку приближиле су руску државу и руско друштво Европи. Упркос томе, за Европу Русија је остала земаља која се није могла сматрати државом са карактеристикама развијених европских земаља. За епоху Петрове реформе Соловјов каже да „чини средиште руске историје” (Исто, 171) и ступа у Петрову одбрану од словенофила, који су говорили да је та реформа била погибелна за Русију. Соловјов истиче да је Петрова реформа обновила Кијевску Русију и наставила њену традицију, која је била прекинута монголском најездом. Петар Велики је, каже Соловјов, вратио Русију на хришћански пут, на који је она први пут ступила за вријеме светог Владимира” (Исто, 171), а који је био прекинут татарско-монголским освајањима у 14. и 15. вијеку, када се Русија такорећи вратила ранијем паганству. Тиме је хришћанство у Русији било изгубило универзално значење. Руска црква је, током 15, 16. и 17. вијека била под снажним утицајем грчке цркве, у које вријеме су се појавили тзв. старовјерци, који нијесу признавали црквену јерархију, јер је по њиховом мишљењу црква не јерархија него сав народ, побожан и правовјеран, а он не треба да остаје само као побожан и послушан, како су говорили грчки јерарси. На тај начин се развијала паганска идеја. Њу је енергично прекинула реформа Петра Великог и тиме омогућила отварање паганске Русије и њено приближавање европском свијету. Реформом су промијењени односи Русије према другим народима, с којима она у битним стварима треба да буде солидарна. Старовјерство је одржавало кметство, а оно се није разликовало од старог ропства, а то је Петар прекинуо: убиство кмета прогласио је једнаким било ком другом убиству,

прекинуо је продају људи и породица, ограничио је сурове казне и прогонне и истакао гесло да је над људском савјешћу властан само Христос (Исто, 190). Касније су учињене друге реформе – за вријеме Јелисавете укинута је смртна казна, за вријеме Катарине II – мучења, а за вријеме Александра II укинута је крепосно право. Реформе су донијеле велике успјехе у просвједивању народа, у умјетности и науци, чији су особени израз Ломоносов и Пушкин.

Иако су реформе Петра Великог, и оне касније, учиниле да се Русија приближи Европи, Европа је на Русију и даље гледала као на дивљу земљу, од чијих експанзионистичких циљева постоји опасност Европи и њеној цивилизацији, особито стога што се сматрало да је Русија нека врста изданка татарско-монголског дивљаштва. На бази таквог односа Европе према Русији, у првој половини 19. вијека, јавља се идејни, политички и интелектуални покрет назван *словенофилство*. Овај покрет је у великој мјери негирао значај реформи Петра Великог и супротстављао се ставовима присталица западних схватања западњака у Русији о судбини и даљем развоју Русије. Словенофилство је представљало корак назад у односу на Петров европеизам и дио његових реформи, али је исто тако одиграло значајну улогу у освјешћивању Русије у вези са њеним односом према Западу. Словенофили, наиме, у Западу нијесу видјели ништа што би било од користи Русији и њеном народу: Русија са Западом, оличеним у Европи, посебно у романско-германском културно-историјском типу, има само да се сукобљава, јер Запад представља преживјеле, скоро издахле системе. Његове су нације остариле, а будућност припада великом словенском народу, чији велики дио – Запад – само потцјењује и кињи. У том ставу словенофила препознајемо и нека савремена схватања у Русији, и не само у њој, што значи да је однос Русије и Запада, а рекли бисмо и уопште Словена и Запада, и даље актуелан: Европа је наставила да Русију посматра очима западног 18. и 19. вијека, тј. да је треба уништити, јер од ње пријети опасност цијелој западној цивилизацији. Нарочито се такво гледање актуелизовало послје Октобарске револуције, када се у стварности појавио онај чувени „баук комунизма”, који је могао задати смртни ударац не само западним идеологијама него особито папству, као идеји покоравања духа свијета који се није приклонио унији. Као да се историја понавља, данас су у Русији изузетно актуелне идеје словенофила, јер на словенске народе, или макар на дио њих, удариле су не само силе Европе већ силе цијелог Запада, тзв. мондијализам, оличен особито у новом свјетском поретку, најтоталитарнијем поретку који је до сада историја доживјела. Нажалост, није сва данашња Русија свега тога довољно свјесна.

Словенофили су се појавили посебно као противтежа схватањима руских западњака, чији је елитни представник био и Владимир Соловјов.

То се десило не толико због Соловјовљевог западњаштва колико због његове заиста убитачне критике словенофилског покрета уопште. По схватању Соловјова, Русија се не може нормално развијати ако буде ишла путем затварања од свијета, ако буде самозадовољна, ако руски национализам схвати као врхунац свог дјеловања према свијету. Она се мора уклапати у свечовјечанске идеје, а њено хришћанство мора тежити ка свељудском или васељенском хришћанству, све остало је лажно и за руски народ погубно. У том смислу он критикује схватања словенофила, а особито Данилевског о потреби развијања руског хришћанства, о стварању посебног руског, односно словенског културно-историјског типа, гдје ће Русија бити пијемонт Словенства, која су изражена посебно у књизи Данилевског *Русија и Евроја*.

Како смо већ истакли, Соловјов наглашава да је национално питање у Русији не питање о већ достојном постојању, што значи да се не могу примарно уважавати национални интерес и самољубље и национални егоизам. Да би се национално ослободили, мора се извршити духовно ослобођење Русије и руског народа, који се налази у ружној стварности. Зарад националних циљева, чине се и недјела, па Соловјов истиче да се боље одрећи патриотизма него савјести („Руско национално питање”, 20). Имперријални циљеви Енглеске имају у садржају профит, док је германизација коју чине Њемци – духовна мисија (Исто, 21), у чијој основи је сваковрсна доминација – и материјална и духовна. То Соловјов признаје. Један Њемац „пљачка и дави народ, други у њему уништава народносно обиљежје”, каже он. Ако је тога свјестан, онда је мало необично да се онако жестоко бори против основних идеја словенофила, који то исто кажу, истинна – они то кажу тако да такве земље треба гонити, и над њима ће се једнога дана појавити Словени, који су искрени, неискварени и не мисле да робе друге народе (тако је о њима говорио и Хердер). Значи ли то да је између Соловјова и словенофила постојао велики неспоразум? Хришћанска је истина, наглашава он, да су различите народности „различити органи у укупном тијелу човјечанства” (Исто, 25), те је потребно развијати васељенске назоре и прихватати се заједничких васељенских послова, а њих онемогућавају уски национализам и егоизам.

3

Соловјов учоава погубност профита, наглашавајући да је он „нешто савршено неограничено и незаситно” (26). Он није против материјалних интереса народа, али не треба да се с тим интересима мијеша његова душа, да им се подвргавају сви циљеви. Истиче да је политика самобогатења ствар паганског егоизма, и ако се народи задржавају на тој основи, враћају се паганству. То заиста личи на савремену свјетску економију, гдје је профит врхунска вриједност, којој је подређено све, при чему се у свјетској економији развијају бескрупулозне норме отимачине и поробљавања нејачих.

Морални подвиг руског народа није ни у профиту ни у национализму егоистичког или шовинистичког типа, већ у васељенском хришћанству, у хришћанској унији католика и православних. Све би било нормално схватање када се не би знало да свијет ипак иде путевима профита, да су профиту подвргнути чак и најбитнији програми ватиканства, као васељенске идеје, којој је на путу не само православље већ и ислам, па и будизам. Соловјов је покаткад у томе ишао од погрешних премиса. Он, нпр., каже да се у Босни православни Срби и муслимани уједињују противу католичке Аустрије (31), и то му је разлог да каже да не постоји сукоб између хришћанства и ислама, ни између Словена и Турака, „него између европског Запада, претежно католичког, и православне Русије” (31).

Каснији догађаји, укључујући и данашње вријеме, нијесу у потпуности дали Соловјову за право. Дубоко је истинита, међутим, његова тврдња кад каже: „Циљ борбе западних држава (у другој половини 19. в. – Д. Ђ.) сада се састоји не већ у томе да се истјерају Турци из Европе, него у томе да се, не допустивши Русији улазак у Цариград, обнови Латинско царство на Балканском полуострвљу под знамењима Аустрије, у ком случају би се сами Турци преобратили од непријатеља, у почетку, у савезнике, а затим у покорно оруђе” (31). Европа није тада мислила га ће се Турци (тј. припадници ислама) постепено ширити у њој, како се десило током друге половине 20. вијека, тако да они данас представљаду милионске масе у многим европским, дакле, и западноевропским земљама. Није, наиме, сматрала да ће ислам имати тенденције ширења како су му омогућиле савремене историјске прилике, па се данас говори о европској зеленој трансферзали, која најјачој земљи Запада, Америци, омогућава лакше разбијање Европе. Дакле, ствари су се одвијале много драстичније него што је предвиђао Соловјов. Он као да није помишљао на оно на шта су га упозоравали словенофили – да се са Западом не треба играти већ се са њиме борити и противстављати му словенске интересе. Данас се тзв. Источно питање не поставља само онако како је постављано у прошлим вјековима,

посебно у 19, већ много шире, јер продирање на Исток значи уклапање у нови свјетски поредак који означава доминацију западне културе, демократије, економије, и то свакако на штету нејаких и неразвијених.

4

У сукобу Истока и Запада Соловјов предвиђа помирителску улогу Русије, јер руска политика мора да буде хришћанска (32). Русији Соловјов даје улогу трећег Рима, који мири оба претходна. Раскол међу хришћанским црквама треба да оконча управо православна словенска црква, њој је додијељена та улога. Али Соловјов не каже на који начин да се то учини, осим да се прихвати унија, тј. уједињење обе цркве, при чему остаје неријешено питање права православног дијела с обзиром на функцију папства и његовог примарног статуса у односу на државу (папа је натчињен, на свој начин, свим владарима у католичком свијету, док се у православним земљама, владар сматра надлежан патријарху, без обзира на то што се патријарси бирају на саборским, односно синодалним засједањима, а владари у томе не учествују).

Одрицање васељенског хришћанства, што значи и уније, Соловјов сматра враћањем у паганство и национални егоизам. Он зато инсистира на замјени националног егоизма међународном правдом, „која свим народима обезбјеђује исто право на самостално постојање и развитак” (37). Али питамо се како успоставити међународну правду када је профит основна покретачка снага оних који имају материјалну власт и којима се, наравно, не исплати међународна правда, не макар у смислу њених позитивних моралних норми. То је важило и у доба Соловјова, а важи и данас. Профит се појавио крајем 18. и почетком 19. вијека у драстичној форми, а данас је достигао врхунац своје убитачности. Отуда и поремећаји у међународној правди, тј. њено непостојање. И утопија је да ће се појавити све док економски егоизам буде звијезда водиља у људским тежњама. У таквим условима тешко је прихватљива идеја да народност треба да служи вишој идеји („Руско национално питање”, 37) и изједначавању патриотизма с васељенским хришћанством. Да, када би људи то хтјели, када би се профит ликвидирао и у примишли, када би се изгубили апетити за материјалном, политичком и духовном доминацијом. Од тога је 19. вијек био далек, а рекло би се да је 20. још даљи тако да се 21. назире као орвеловски. Због тога је теза – да ће развој народа бити успјешан само у мјери у којој прихвати васељенске наднационалне идеје, коју поставља Соловјов (39) – на несигурним темељима.

Деветнаести вијек је у Европи формирао неколико националних држава, и то каткад од различитих етникума, и те су државе у данашње ври-

јеме по правилу најпросперитетније. Ништа у тим државама наднационално и васељенско не постоји. Постоји једино понегдје тежња за „наднационалном” доминацијом над другима, што се у овом вијеку показало у драстичној форми у два свјетска рата, а данас се показује на ширим просторима у виду новог свјетског поретка.

Рекло би се да су идеје Соловјова о васељенској солидарности условиле велике свјетске покрете у овом вијеку, оличене нпр. у интернационалистичким схватањима тзв. међународног пролетаријата. Међутим, и пролетерска солидарност је у најмање два маха у овом вијеку дошла у озбиљно искушење – и у Првом и у Другом свјетском рату, када радничка класа Њемачке ни прстом није мрднула да се солидарише са оправданом борбом народа у Европи против аустроугарског и њемачког хегемонизма. Бојим се зато да свјетска солидарност и васељенско хришћанство припадају утопији и да ће остати у тој сфери све док се не буде формирало, у некој тамо будућности, друштво ослобођено материјалног егоизма и жеље за доминацијом ма које врсте, ако егоизам и жеља за доминацијом нијесу и генетског карактера. То се може постићи у будућности, ако такве буде, гдје материјална добра, односно њихов недостатак, неће бити нигдје у човјечанству препрека да се живи животом достојним цивилизованог човјека новог времена, гдје ће технолошки развој бити на том ступњу да подмирује све човјекове материјалне и духовне потребе, што би условило формирање генерација са алтруистичким духом, гдје би се заборављало оно што је проклињао Џон Лок када је рекао, отприлике: „Проклет био онај који је побо прво коље и рекао ово је моје...”. Наиме, идеја о самопожртвовању биће фраза све до формирања новог типа човјека, којему ће материјално изобиље омогућавати да заборавља егоистичке назоре, који се неће кољима ограђивати од других, када материјална добра не буду препрека за слободно понашање и занимање. Није искључено да је такво вријеме могуће с обзиром на човјеков продор у природу и њене потенцијале и тајне. Али све док је гладних, док је ма какве неједнакости међу земљама, народима и људима – тешко да се може говорити о васељенском човјекољубљу. О томе се не може говорити све док је потребно нечије самопожртвовање, које искључује самозадовољство, национални или други егоизам, категорије које постоје у великој мјери због неједнаког материјалног положаја различитих земаља и крајева.

Примјер самоодрицања Соловјову је позивање Нормана да владају руском земљом, јер она сама то није могла. Тај позив би се, међутим, при-

је могао сматрати универзалношћу руског духа, који је касније, за вријеме Петра Великог, дошао до пунијег изражаја. И то није значило падање у ропство, већ омогућавање бољему да организује народни и државни живот. Управо је то гест широкогрудости и васељенског хришћанства, али и самопоука да сопствене снаге треба усмјерити у организовање државног и народног живота на виши ниво. Међутим, ни позив Нормана, нити реформе Петра Великог нијесу увјерили Запад да је руски народ спреман на самоодрицање и васељенску солидарност. Није му се вјеровало. Запад је у руски народ и у руску државу постојано гледао као на извориште опасности од освајања и уништавања западне цивилизације, заборављајући при том да се ширење руског и уопште словенског народа одвијало не на штету других народа, не геноцидом над другима, већ заузимањем слободних простора, ненасељених или изузетно ријетко насељених полудивљим племенима. Никаквог конк(в)истадорства ту није било. То се чак десило и у овом вијеку, када је совјетска Русија обухватила и око 40 етничких скупина које нијесу знале за писменост, а данас, послије седамдесетогодишњег живота са словенским народом – или су изградиле своје нације и државе, или су се чак као државне творевине осамосталиле.

6

Соловлов се залаже за непосредно, стваралачко и слободно општење са црквеним свијетом Запада, те се католичке пропаганде не треба плашити, или ако се жели да се та пропаганда неутралише, онда то треба да се чини јачањем унутрашњих снага Православне цркве. Те снаге су скривене, јер православни црквени живот није изграђен и развијан онако како је свој живот и организацију развијала Западна црква. Ми додајемо да је Западна црква имала и стално има дугорочне и ваљане програме привлачења људи у своје окриље, али она је имала и има и ваљане планове прозелитичког типа, о чему свједочи њено постојано продирање на исток. Рецимо, до 1993. године, у Украјини је, према статистикама, било нешто мање од 6% становништва обухваћеног унијом, тј. католичанством. Данас се, према понеком новинском извјештају, у унији налази преко 11% цјелокупног украјинског становништва, међу њима чак и покоји Рус. Ватикан има у западној Украјини неколика своја центара, међу којима су истакнути Љвов и Ужгород. Чак и у Новосибирску, једном од руских сибирских центара, католички прелат има широка овлашћења Ватикана, са жељом да та овлашћења буду пандан патријарху московском и сверуском Алексију. Насупрот томе, Православна црква нема дугорочних програма, још мање квалитетних. Њени програми никада нијесу предвиђали пре-

вјеравање у православље људи других вјера. У том погледу, она је одувијек била неактивна, а ријетки преласци католика у православље, и на руским и на нашим просторима, резултат су увјеравања људи о којима је ријеч у искрене жеље Православне цркве за потпуним прихватањем Христовог учења и Христове вјере. Земаљски организам цркве пати од општег слабљења узрокованог подјелом те цркве на два дијела – Источну и Западну. Соловјов, истина, не поставља питање прихватања западних начела од стране једног дијела Словена, али као да не подноси Пољаке и њихове интриге, истовремено подносећи њихово католичанство. Не улази у то одакле те интриге, и одакле уосталом вишевијековни сукоби Руса и Пољака. Као да заборавља да томе није узрок ширење Русије на Запад, већ прије католичка настојања, па и Пољске, за продирањем уније што дубље на Исток. Упркос томе, Соловјов сматра да је „црквено помирење Истока и Запада управо историјски национални задатак Русије” (53). Радећи на томе, Русија ће показати да ради на општекорисним васељенским стварима, на дјелу ће показати „своју љубав према свом народу и према човјечанству”. Идеја сасвим на мјесту. Али за такве подвиге није довољна само једнострано воља, ако су потребне жртве, онда сви треба да их подносе.

7

Негирајући схватања Данилевског, Соловјов каже: „На заборављању националног егоизма створено је све што је добро код нас у Русији: и руска држава, коју су основали Нормани и оплодотворили Татари, и руска побожност, прихваћена од Грка, и она просвјета позајмљена од Запада, без које не би било ни руске литературе, без које не би било ни нашег словенофилства” („Руско национално питање”, 57). Нијесмо сигурни да се доста добара у Русији не би створило и без заборављања националног егоизма, али је свакако то заборављање одраз не некакве васељенске љубави других према Русији, него обрнуто – ширине руске душе и непостојање страха од страних утицаја. Када су ти утицаји спласнули слабљењем резултата петровске реформе, осјетила се осјека и у културном и у привредном развоју Русије, тако да је она у 19. вијек ушла заосталија у односу на Европу него што је била у вријеме реформи Петра Великог и непосредно послје њих, као да хоће да каже Соловјов. Отуда у Русији нема великих умјетничких остварења, култура је на ниском нивоу, просвјете нема, итд. Снажно се, међутим, развијала књижевност, нарочито од Пушкина, што значи да је ова област доживјела не ренесансу него процват, јер се иза Пушкина јавила плејада великана руске књижевности, који су обиљежили не само руски већ и европски књижевни 19. вијек. Из ничега се не мо-

же родити ништа, па ни Пушкин није самоникао. Не знам да ли бисмо били у праву ако бисмо казали да је у руској литератури при крају прве половине овога вијека настала осјека.

Није ни руска филозофска и научна мисао била тако неразвијена како наглашава Соловјов. Да руски 18. вијек није дао ниједног мислиоца осим Ломоносова (Михаил Васиљевич Ломоносов, 1711-1765) – било би то доста не само за руску земљу и руски народ: формулисао је Закон одржавања материје, дао је објашњења појава сагоријевања, створио научну теорију о свјетлости, објаснио поријекло поларне свјетлости, и тако постао претеча многим открићима у области физике и хемије у 19. вијеку, а био је и велики пјесник, граматичар и реформатор рускога језика, и филозоф, дакле – енциклопедиста највишег ранга. У руској науци 19. вијека, крупно мјесто, и у свјетским размјерама, заузима Мендељејев (Дмитриј Иванович Мендељејев, 1834-1907) – велики хемичар, физичар, минералог, филозоф, сликар, творац чувеног периодног система елемената, у којему су на генијалан начин разврстани елементи и остављена природна мјеста за низ нових проналазака, у која се и данас смјештају новооткривени елементи без ремећења његовог система.

Није у праву нико када каже да Русија 18. и 19. вијека, која да никога није имала осим ова два човјека, није дала допринос општој ризници човјечанства. Па и сами западњаци и словенофили допринијели су понешто општој европској мисли.

8

Соловјов много говори о националном самоодрицању. То је по његовом мишљењу виши циљ, чије испуњавање не значи и уништавање саме народности. Ако лично одрицање није самоубиство, зашто би национално самоодрицање било национално самоубиство (59). Самоодрицање је више испољавање духовне снаге, то је одрицање од егоизма, а не од народности. Самоодрицање је мудро понашање, одвајање од лоше стварности. Егоистички национализам је изазвао црквени раскол у Русији, што је много коштало не само руску цркву него и руски народ у цјелини. У љубави према породици и народу треба бити солидаран само у ономе што је у њима добро. Тако је и са црквом: уједињење цркава је у сагласности са виталним интересима народа, јер је васељенско дјело – божје дјело, те је због тога потребно помирење Истока и Запада, православља и католичанства. Ако Русија жели да преузме на себе општечовјечанске, васељенске задатке, нека прихвати уједињење цркава, јер она треба да се приближи западној култури, то је у њеном интересу. Словенофили су, међутим, Русију издвојили из општег си-

стема европске културе и дали јој посебну мисију, убијеђени да Запад труне. Тако су себе супротставили Западу и изазвали његову мржњу према Русији. „Тврдња о распаду Запада (чак и када би се прихватила као доказана), свакако, била би довољно лака да пољуља западњаштво, али ни издалека није довољно лака да утврди словенофилство” (72), каже Соловјов. Наглашава да је она Европа која трули – и антихришћанска и антикатоличка. То су условили: подјела црква у 11. вијеку и појава протестантизма у 16. вијеку. Словенофили уочавају, каже Соловјов, унутрашњу снагу католичанства. Руска актуелна мисија не да да се уништава та снага, него да се са њом уједини и да заједно јачају. То би била посебна мисија Словенства, оно треба не да уништава Европу, већ да допринесе да се у њој излијечи оно што је у њој болесно, да је уздигне на нови, пунији живот (77). Словенство треба да уједини грчко-словенски и латинско-словенски свијет, што значи да се православље и католичанство не смију искључивати, већ допуњавати. Јер „њихово заједничко постојање ниуколико не нарушава њихову самосталност и не доводи до двовлашћа” (80). У процесу уједињавања нико се не би одрицао ничега осим предубјеђења и неспоразума који су довели до непријатељстава. Без тога је немогуће мислити и о уједињавању самих Словена. „Прворазредни задатак нашег времена је духовно обједињавање и обнова хришћанства и начело његовог стварног оживотворења у заједничком животу човјечанства” (85), каже Соловјов, у ком циљу треба ступити у везе с позитивним снагама Запада. Уједињавање црква не састоји се у латинизацији православног Истока или у искључивој превласти Западне цркве, каже Соловјов. Посебности међу њима могу постојати, али на основу њих не треба градити непријатељство и искључивости (85).

9

Соловјов подвргава жестокој критици схватања Данилевског о функцији Словенства у свјетској историји. Не може руски народ имати мисију да буде носилац општељудског коначног просвјеђивања. Данилевски је сматрао да систем сељачких дионица чини друштвено-економски систем који је у основи тзв. руско-словенског културно-историјског типа. То није излаз за будуће благостање народа и идеализацију народа и народног живота (сјетимо се задруга у Србији у вријеме Светозара Марковића, у којима је он тражио један од излаза за будућу народну економију).

Руско-словенски културно-историјски тип, о којему говори Данилевски, јесте „само предмет произвољних очекивања и нагађања” (113), јер се не може говорити о посебној руској филозофији, књижевности и умјетности изолованима од свјетских, тј. западноевропских кретања у тим обла-

стима. Тако није могуће говорити ни о руској ваневропској културној самобитности (114), каже Соловјов. Само је у тијесним везама са Европом руска стварност рађала велике појаве (114-115) – нпр., реформе Петра Великог и појава Пушкина. Изоловане земље нијесу у ризницу човјечанства унијеле такорећи никакве вриједности (Соловјов анализира, нпр., проналазак барута или компаса у Кини, којима Кинези нијесу ништа значајно учинили – нијесу, нпр., имали снажне војске нити су открили ниједну нову земљу).

10

Културно-историјски типови о којима говори Данилевски, по Соловјовљевом мишљењу, нијесу довољно издиференцирани (1. египатски, 2. кинески, 3. асирско-вавилонско-феничански, халдејски или старосемитски, 4. индијски, 5. ирански, 6. јеврејски, 7. грчки, 8. римски, 9. новосемитски или арапски, 10. германско-романски, 11. словенски, а могу им се додати 12. мексикански и 13. перуански), јер су подјеле произвољне, тим прије што Данилевски није дао објашњења шта под којим од типова подразумева, нарочито што у оквиру истог типа „пада у очи потпуна неисторичност” (129). (Данилевски, нпр., прећуткује будизам.) Културно-историјски типови као да служе Данилевском да се не може говорити о појму општечовјечанског, јер то је по његовом мишљењу ниже од појама племена или народа. Данилевски говори о свечовјечанском, које је више од општечовјечанског и које је више од сваког одвојеног човјечанског (138). Данилевски, каже Соловјов, мијеша народ, племе, културно-историјски тип, а тип му је највиша категорија у коју се могу уклапати сви интереси које човјек може разумјети, и то је посљедња граница „до које се мора пружати потчињавање нижих интереса вишим, жртвовање појединачних циљева заједничким” (139). Овдје је Данилевски, наглашава Соловјов, противурјечан – не зна се да ли он говори о ономе шта треба да буде или о ономе шта јесте. Ако би тако било, онда не би било сукоба међу народима.

Мада је већина словенофила потицала из племићких кругова, они су развијали теорију вјере у народ, али и народне вјере. Соловјов за то каже да се ради о некаквој измишљеној народној вјери, о дјетињој мужичкој вјери. Чак је један од словенофила – Кирејевски – истицао да су ти дјетиње вјерујући мужици „вјекovima на једном мјесту тако намагнетисали стару икону да се она од једноставне табле претворила у чудотворну слику” (198). Иако су нови словенофили, каже Соловјов, „одбацили... фантазије о народној самоувјерености, мислили су једино о стварним потребама и невољама Русије, говорили су и дјеловали као истински патриоти” (205), ипак су остали одвојени од Русије; стари словенофили су били ви-

ше у праву када су говорили да се руски народ мало интересује за државу а више за моралну слободу, слободу живота и духа (Константин Аксаков, „Русија” бр. 26, од 9. маја 1881, 11, „Руско национално питање”, 211). Народ даје држави, по словенофилима, неограничено право дјеловања, доношења и спровођења закона (222-3), а држава, гушећи јавну ријеч, није обавезна да се држи истине. А словенофили су тражили слободу мисли и говора, особито у религијској сфери. Друштвена мисао, према њиховом мишљењу, један је од најзначајнијих идеала руског народа, она треба да служи једнако и народу и држави. Катков је истицао да су равнодушност и апатија у друштвеној мисли опасне и погибелне (225). Томе се придружује антихришћански и безидејни национализам, који обиљежава словенофиле, каже Соловјов. Отуда је погрешно и мишљење Данилевског да је словенски свијет „море у које морају да се сливају сви потоци историје” (279). То се може постићи једино ратом између Русије и Европе, и то је најгора идеја словенофилства, посебно Данилевског. Неморално је негирати моралне постулате других народа и цијелог човјечанства, а изузимати „свој” културно-историјски тип, наглашавајући неморалност обје западноевропске религије (католичанства и протестантизма), јер их још нијесмо упознали, будући да им се нијесмо приближили.

Теорија Данилевског о културно-историјским типовима је, каже Соловјов, „празна измишљотина”, јер „нема никаквих посебних културних типова који укидају општељудске принципе и идеале..., то је довољно јасно доказано, и нема никакве суштинске потребе да се на томе више задржавамо” (332).

*

Колико је Данилевски претјеривао у схватању да словенски културно-историјски тип треба да ступи на историјску сцену и замијени преживјели европски романско-германски тип, толико ни Соловјов није био у праву када је истицао значај васељенског јединства, које се сводило на унију двију цркава, на челу које ће бити папа. Данас су супротстављене идеје свјетског поретка, свјетске владавине (наравно, из најмоћнијег центра – САД) и свесловенског савеза, тј. уједињеног Словенства, ако не цијелог, а оно макар православног. Историјски токови у 20. вијеку показали су потребу уједињавања православног свијета, јер му не пријети опасност само од Запада, тј. од новог свјетског поретка, него уз њега и од ислама, којим Америка жели да раздроби Европу, као своју основну супарницу.

Многе идеје Соловјова веома су привлачне, али оне не излазе, не макар за догледно вријеме, из оквира утопизма.

Drago ĆUPIĆ

WITH RESPECT TO THE SOLOVYOV'S CRITIC
„RUSSIA AND EUROPE” BY NICOLAS J DANILEVSKY

Summary

Vladimir Solovyov, one of the famous Russian philosophers of the 19 th Century, belonged to the party of so-called westerners among Russian intellectuals. In a great number of papers, he opposes the ideas of Slavophiles that Russia has nothing to look for in Europe, considering that Europe sees Russia as a wild Asiatic land, and he criticizes such thinking, seeking for more flexible attitude towards everything that comes from Europe. Russia cannot be without Europe, the same as Europe cannot without Russia.

In the paper is given the review of Solovyov's critic of the book by Slavophile Nicolas Danilevsky „Russia and Europe”, in which are selected the so-called cultural-historical types, among which special place occupies the Slovenian type. It has the future that no other type will have, because Russia should, actually, save Europe. Solovyov strives for the union of the Orthodoxy and Catholicism, by apparently recognizing the supreme domination of the pope within the conditions of such a union. It is an internationalism of the kind, which is not bad as the idea, but which suffers from utopia, because certain differences between the orthodox and catholic ideology cannot be reconciled. Although the internationalists of 20 th Century, according to conviction of Bolsheviks, have not paid much attention to the Solovyov's doctrine, that doctrine has, nevertheless, somewhat conditioned what will be called the Comintern internationalism in the second half of 20 th Century, although it seems like Solovyov was not aware of that fact.

